

فصلنامه علمی - تخصصی معارف علوم اسلامی و علوم انسانی

سال سوم - زمستان ۱۴۰۲ - شماره پانزدهم - ص ۳۵۹-۳۸۱

سواد تربیتی معلم و شایستگی اخلاقی، معنوی و عاطفی

سمیه الهی قره باغ^۱

چکیده

سواد تربیتی معلم، دربرگیرنده عامل رشد سازنده شخصیت دانش آموزان در محیط کلاس، مدرسه و خارج از مدرسه است که به دنبال تربیت دانش آموزان به دور از سهل انگاری و متناسب با سطح انتظاری رفتاری صحیح و حذف و یا کاهش ناهنجاری های آنان در زیر سایه آگاهی بخشی و گسترش ارزشهای والای انسانی، معنوی و اخلاقی و استفاده از روش های نوین و مناسب تربیتی با هدف تربیت نسل دانش آموزانی شایسته برای جامعه است. در تحول جوامع بشری، نقش شایستگی های اخلاق، معنویت و عواطف به عنوان روح حاکم و امر غالب اند و از طرف دیگر داشتن سواد تربیتی یکی از مهمترین انواع سواد از نظر سازمان یونسکو است. هدف از انجام این پژوهش، بررسی شایستگی اخلاقی، معنوی و عاطفی و نقش آنها در مسیر ارتقا سواد تربیتی معلم به منظور پرورش شاگردانی شایسته است که به روش تحلیلی - توصیفی از منابع معتبر کتابخانه ای انجام شده است. نتایج مقاله نشان می دهد مؤلفه های معنویت و اخلاق و عواطف به عنوان فضیلت ها و ارزش های انسانی برای حرفه ی معلم مطرح هستند و نقش مهمی در افزایش سطح سواد تربیتی معلم دارند.

کلید واژگان: سواد تربیتی معلم، معنویت، اخلاق حرفه ای، شایستگی های عاطفی

1. سطح سه (کارشناسی ارشد)، رشته تفسیر و علوم قرآن، مرکز تخصصی تفسیر و علوم قرآنی الزهرا (سلام الله علیها)، شهر ارومیه، آموزگار منطقه نازلو، شهر ارومیه، استان آذربایجان غربی، ایران، کد پرسنلی: 29020557، فعال فرهنگی و نویسنده مسؤل، s.garabaghi1010@gmail.com

مقدمه

در گذشته نه چندان دور، سواد به توانایی خواندن و نوشتن در سطح متوسط اطلاق می شد، به طوری که کسانی که توانایی خواندن و نوشتن را دارا بودند، افراد باسواد و مقابل آن بی سواد اطلاق می کردند. طبق تعریف، سواد به طیفی از توانمندی های مورد نیاز برای برقراری ارتباط با دیگران از طریق گفتگو، خواندن، نوشتن و استفاده از ریاضیات اطلاق می شود که با به کارگیری رسانه ها و فن آوریهای مختلف به ظهور می رسد و هدف آن ارتقای زندگی روزمره، مشارکت جمعی، حل مسائل بشری و توسعه ی ظرفیتهای فردی و اجتماعی انسان و جامعه ی او است.

انواع سواد از نظر یونسکو در قرن 21، شامل سواد ارتباطی، سواد مالی، سواد رایانه ای، سواد عاطفی، سواد رسانه ای و سواد تربیتی است. سواد تربیتی برای یک معلم را می توان دربرگیرنده عامل رشد و سازنده شخصیت دانش آموزان در محیط کلاس، مدرسه و خارج از مدرسه دانست که به دنبال تربیت دانش آموزان به دور از سهل انگاری و متناسب با سطح انتظار رفتاری صحیح و حذف و یا کاهش ناهنجاریهای دانش آموزان در زیر سایه آگاهی بخشی و گسترش ارزشهای والای انسانی و استفاده از روشهای نوین و مناسب تربیتی با هدف تربیت دانش آموزان و نسلی شایسته در جامعه است. در این بین کسب و ارتقا انواع صلاحیتهای و شایستگیهای معنوی و اخلاقی و عاطفی خود معلم، پیش نیاز اصلی رشد سواد تربیتی او است. سواد تربیتی برای یک معلم را می توان توانایی تربیت دانش آموزان به نحو شایسته دانست که دانش آموزان بتوانند طی فرایند اجتماعی شدن با جامعه سازگار شده و روحیه همکاری و روشن بینی در برخورد با افکار و عقاید مخالف، رغبت به کار گروهی، قبول مسئولیت جمعی و تمایل به نحوه معاشرت با دیگران و احترام به عقاید دیگران را در دانش آموزان بهبود و ارتقا دهد و بدون شک دستیابی به این اهداف والا، در درجه اول نیازمند آراسته شدن خود معلم به روحیه معنویت گرایی و اخلاق مداری و عواطف است.

حیات اخلاقی و معنوی و عواطف جوامع به دست معلمان است. طبیعی است که این امر مهم، بدون شناخت، باور، عمل به اصول اخلاقی خود معلم امکان پذیر نیست. آراسته شدن معلم به نشانه های شناخت، سعه صدر، تواضع، ارزشهای الهی، هدایت، استدلال و برهان منطقی و شرعی و متخلق شدن به اخلاق و خلق نیکو به طور قطع می تواند میزان شناخت و سطح سواد تربیتی او را ارتقا دهد. بنابراین ضروری است پژوهش و تحقیقات جامعی در رابطه با سواد تربیتی معلم و کسب شایستگی های حرفه ای معلم انجام شود. این پژوهش شایستگی

های اخلاقی، معنوی، عاطفی معلم را در جهت رشد سواد تربیتی معلم به روش تحلیلی - توصیفی از منابع کتابخانه ای بررسی می کند.

در زمینه سواد تربیتی معلم و کسب شایستگی های حرفه ای تحقیقات متنوعی صورت گرفته است. نصراللهی (1401) در پژوهشی با عنوان نقش معنویت و اخلاق حرفه ای در رشد مولفه های سواد تربیتی معلم عنوان کردند که مؤلفه های معنویت و اخلاق حرفه ای به عنوان فضیلت ها و ارزش های انسانی برای حرفه ی معلم مطرح هستند و نقش مهمی در افزایش سطح سواد تربیتی معلم دارند.

مکوندی (1400) در پژوهشی با عنوان بررسی دیدگاه معلمان درباره اخلاق حرفه ای نتیجه گرفتند که رعایت اخلاق آموزشی تضمین کننده سلامت فرایند یاددهی - یادگیری است و باعث افزایش تعهد پاسخگویی معلمانان نسبت به نیازهای دانش آموزان می گردد.

پژوهشی توسط عابدی (1398) در زمینه ویژگی های معنوی معلم شایسته بر اساس آموزه های دینی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش صورت گرفت. نتایج نشان داد که داشتن روحیه معنویت گرایی و آراستگی به صفات بارز اخلاقی در هر معلم نظیر: عفو و گذشت، رافت و مهربانی، تعهد و مسئولیت پذیری و تقوا و خلوص می توانند باعث افزایش سطح شناخت تربیتی معلم و افزایش انگیزه کاری، نشاط و کارایی معلم شوند.

پژوهشی توسط میرزایی و نوروزی (1394) در مورد بررسی و تحلیل مؤلفه های تربیت در حوزه اخلاقی و اجتماعی صورت گرفت. نتایج پژوهش نشان داد که اصلی ترین هدف تربیت در حوزه اخلاقی و اجتماعی شامل پرورش انسان های متفکر، محقق، پیشرو، عالم، متدین، متخلق و آراسته به فضایل اخلاقی برای رسیدن به بصیرت، سعادت و جامعه صالح در شئون اخلاقی و اجتماعی است که دستیابی به غایت اصیل زندگی انسانی یعنی قرب الی الله و تخلق به اخلاق الله را در برخواهد داشت.

با مطالعه پیشینه پژوهش مشخص شد که نتایج تحقیقات با هم همخوانی دارند و جنبه تازگی و نوآوری این پژوهش این است که به طور خاص بر شایستگی های معنوی، اخلاقی و عاطفی معلم در جهت رشد سواد تربیتی می پردازد.

1. مفهوم شناسی سواد تربیتی

در ارتباط با مفهوم سواد باید گفت تعاریف گوناگون و گاه متضادی از مواد ارائه شده است. برخلاف تصور، مفهوم سواد مفهومی گیج کننده و درعین حال بحث برانگیز است به طور کلی تعاریف گوناگون سواد را میتوان در قالب دو رویکرد متفاوت مورد بررسی قرارداد: رویکرد «ایدئولوژیکی» و رویکرد «مستقل از بافت». سواد در رویکرد مستقل از یافت با توانایی های ذهنی خاصی ارتباط دارد و این تواناییها در بافتهای، اجتماعی و شرایط گوناگون، کاربرد یکسانی دارند. در این برداشت سواد توانایی خواندن و نوشتن تعریف میشود و باسواد بودن نیز به معنای داشتن قابلیت استفاده از مواد و متون مکتوب و نیز مهارتهای فنی مرتبط با رمزگردانی و رمزگشایی است بر پایه این دیدگاه، سواد امری است بدون جهت گیری و میتواند برای هر نوع هدفی خوب یا بد و شخصی یا جمعی به کار رود. همچنین، هنگامی که افراد باسواد می شوند، میتوانند از آن برای یادگیری های بعدی استفاده کنند و یا در زندگی روزمره از آن بهره گیرند. این واقعیت در طول دهه های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی به رویکرد دیگری از سواد منجر شد که امروزه در حوزه تعلیم و تربیت پذیرفته شده است و رویکرد به سواد ایدئولوژیکی نامیده می شود. در این دیدگاه سواد به مجموعه ای از قابلیتها اشاره می کند که بسیار فراتر از خواندن و نوشتن هستند و به جای آنکه تنها به معنای خواندن و نوشتن متون مکتوب باشد، به معنای رمزگردانی و رمزگشایی اطلاعات در تمام اشکالی است که بشر برای انتقال معنا به کار می گیرد. (سواد چندگانه گفتاری، نوشتاری، شنیداری خوانداری و دیداری) همچنین، تأثیر فناوریها و شیوه های جدید پردازش اطلاعات را نیز مدنظر دارد. به عبارت دیگر، به دست آوردن سواد مستلزم به دست آوردن طیف گسترده ای از مهارتها و دانش هاست که برای استفاده از انواع اطلاعات و پردازش آن و نیز واکنش در برابر دگرگونی های جامعه ضروری است. علاوه بر این قابلیت چندگانه سواد مبتنی بر رویکرد ایدئولوژی متأثر از بعد اجتماعی فرهنگی هر جامعه یا به بیان روشن تر متأثر از ارزشها اهداف و آرمانهای جامعه است و نمیتواند بدون جهت بری باشد.^۱

در طی دهه های اخیر، پژوهشگران موفق به کشف و معرفی بیش از ۳۴ نوع سواد مفید و مدرن شده اند که سواد علمی به معنای مصطلح در نظام آموزشی ما تنها یکی از آنها محسوب می شود. از جمله سوادهای مفید و مدرن می توان به سواد فرهنگی سواد اجتماعی، سواد سیاسی، سواد رسانه ای، سواد خبری، سواد تبلیغاتی، مواد علمی

¹ Street Day, 2018, The right to literacy and cultural change: Zulu adolescents in post-apartheid rural South Africa, Cognitive Development, January-March.

سواد اطلاعاتی سواد بصری سواد هنری سواد خواندن سواد فناوری، سواد تربیتی، مواد محیط زیست سواد ارتباطی مواد عاطفی و ..... اشاره کرد؛ که هر یک تعریف، استانداردها و راهکارهای توسعه خویش را دارند.^۱

سواد تربیتی عبارت از توانایی تربیت فرزندان به نحو شایسته است به گونه ای که بتوانند طی فرایند اجتماعی شدن با جامعه سازگار شوند که این امر مستلزم تقویت روحیه همکاری و روشن بینی در برخورد با افکار و عقاید مخالف رغبت برای انجام کارهای جمعی قبول مسئولیت در کارهای جمعی، تمایل به معاشرت با دیگران و احترام به عقاید دیگران است. آنچه در سواد تربیتی مورد تأکید و بررسی است نقش تربیت، نگرش و دانش تربیتی است.^۲

فیلسوفان و جامعه شناسان و عالمان علوم تربیتی با گرایشهای مختلف اقدام به تعریف تربیت کرده اند به گونه ای که به ندرت می توان به تعریف واحدی دست یافت. افلاطون تربیت را عبارت از رساندن جسم و روح به بالاترین پایه کمال و جمال می داند، به نظر اسپنسر، تربیت مهیا کردن انسان است برای زندگی کامل است. ژان آموس کمینوس می گوید: آموزش و پرورش هنری است که افراد را برای زندگانی آماده می کند و هدف این است که فرد دارای دانش اخلاق و دین شود.^۳

دورکیم در این خصوص می گوید: تربیت عملی است که نسلهای بزرگسال بر روی نسلهایی که هنوز برای زندگانی اجتماعی پخته نیستند، انجام می دهند و هدف آن این است که در کودک شماری از حالات جسمانی و عقلانی و اخلاقی را برانگیزد و پرورش دهد که جامعه سیاسی بر روی هم و نیز در محیط ویژه ای که فرد به نحو خاصی برای آن آماده می شود، اقتضا می کنند.^۴

سیف (۱۳۹۳) تربیت را از فرایندی منظم و مستمر که هدف آن هدایت رشد همه جانبه شخصیت پرورش یابندگان در جهت کسب و درک معارف بشری، هنجارهای مورد پذیرش جامعه و همچنین کمک به شکوفا شدن استعدادهای آنان است می داند به طوری که دارای اصول و قوانین مهمی است. اصول تعلیم و تربیت، مفاهیم،

1 سیف، علی اکبر (۱۳۹۳)، «روانشناسی تربیتی»، تهران: انتشارات پیام نور. شریعتمداری، علی (۱۳۹۵) اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: نشر امیرکبیر. ص 295.

2 طالب زاده، نوپریان، محسن، کاظمی، اکرم، موسوی، سیدحسین، 1391، «تاثیر میزان سواد و آگاهی بر نگرش تربیتی مادران»، مجله مطالعات، روانشناسی تربیتی، دوره 9، شماره 15، ص 26.

3 منادی، مرتضی، 1390، «جامعه شناسی آموزش و پرورش»، انتشارات آوای نور، تهران. ص 103.

4 منادی، مرتضی، 1390، «جامعه شناسی آموزش و پرورش»، انتشارات آوای نور، تهران. ص 105.

نظریه ها و قواعد نسبتاً کلی است که در بیشتر موارد صادق است و باید راهنمای مرتیان، معلمان، مدیران، اولیا فرهنگ و والدین دانش آموزان در کلیه اعمال تربیتی باشد. اصل منشأ انتخاب روش است. روش راه یا طریقی است که بین اصول و هدف امتداد دارد و عمل تربیتی را منظم می گرداند و سبب می شود که معلم به هدفش برسد، این اصول عبارتند از: 1-الاصل فعالیت 2- اصل کمال 3- اصل آزادی 4-اصل سندیت 5- اصل تفرد 9- اصل اجتماع^۱.

در تربیت باید به رشد همه جانبه و متوازن شخصیت متربی در ابعاد عقلی، عاطفی، حرکت اجتماعی، اخلاقی، هنری در جهت وصول به اهداف فرهنگی جامعه توجه داشت. نگرش محدود در تربیت نمی تواند تربیت کنندگان را به هدف برساند. تربیتی درست است که انسان را با تمامی ابعادش هدف قرار دهد نه در بعدی یا ابعادی محدود. مهمترین ابعادی که میتوان برای زندگی روانی انسان برشمرد عبارت اند از:

1-1. بُعد شناختی یا عقلانی

به طوری که یکی از هدفهای تعلیم و تعلم و تربیت عبارت است از تعالی دادن و گسترش قوای عقلانی کودکان، به این معنا که از شخص تحصیل کرده انتظار م برود که کارها و عملکردها منطبق با موازین عقلانی و منطقی باشد. در تربیت شناختی باید فرزند انسان را در استفاده ی گسترده و همه جانبه از توانمندی های ذهنی اشی، یعنی استفاده از حافظه و جنبه های گوناگون آن استفاده از استدلال و تفکر منطقی و نیز گسترش خلاقیت، یاری کنند و ضمن توجه به سایر ابعاد شخصیت انسان باید بعد شناختی او را تا حد امکان پرورش دهد.^۲

1-2. بعد عاطفی

از ابعاد دیگر تربیت بعد عاطفی آن است. این بعد دارای ظرافتها و دقایق خاصی است. این بعد باعث برانگیختن متربی برای انجام عمل و یا ترک آن می شود؛ یعنی قوه محرکه برای انجام یک فعل است. بعد عاطفی تربیت انگیزه لازم برای عمل را هم می آورد.^۳

1-3. بعد حرکتی

---

1 سلیمی، اسماعیل؛ مصطفائی علایی، مهناز و نجار باغسیاه، رسول (۱۳۹۵)، «هویت حرفه ای گذشته، حال، و آرمانی معلمان»، انتشارات سیما، دوره 6، شماره ۲، صص ۳۰۳-۳۲۰.

2 کردان، علی محمد، اعرافی، علیرضا (۱۳۹۸)، «درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلامی»، تهران: انتشارات سمت، ص 26.

3 احمدی، علی اصغری (۱۳۹۶) اصول تربیت تهران: انجمن اولیا و مربیان. ص 262.

تربیت جسمانی در حقیقت متربی را برای فعالیتهای دیگر آماده می سازد و زمینه شکوفایی جوانب مختلف روحی و معنوی، قلاتی و اخلاقی انسان را فراهم کنند. توجه به بعد حرکتی جسمانی انسان در تربیت یعنی سالم و متعادل نگهداشتن جسم و حرکات نیز از جمله وظایف تربیتی است.^۱

1-4. بعد اجتماعی

شخصیت انسان بر رفتارهایی تأکید دارد که در ارتباط او با دیگران سهم مهم بر عهده دارند. انسان چنان به جامعه و انسانهای دیگر وابسته است که برخی اجتماعی بودن آدمی را ذاتی او دانسته اند و او را مدتی بالطبع نامیده اند. بنابراین از مهم ترین ابعاد تربیت انسان، توجه به حضور او در بین افراد جامعه و مشارکتهای گروهی می باشد.^۲

1-5. بعد فرهنگی اخلاقی

یکی از موضوعات مهم در تعلیم و تربیت انسان پرورش جنبه اخلاقی و فرهنگی است. تأمین نیازهای روحی فرد و آشنایی او با ارزش ها و هنجارهای جامعه است. شکل گیری هویت ملی اجتماعی و هویت فردی و دینی در این مرحله انجام می پذیرد.^۳

وجود نظریه برای تربیت لازم تلقی می شود. کونگ (۲۰۰۱) در تعریف نظریه تربیتی بیان می کند. مجموعه ای از گزاره های عام که عملیات موسسه ای همچون مدرسه یا موقعیتی همچون تدریس و یادگیری را تبیین میکنند. این گزاره ها بسیار انتزاعی و کلی هستند؛ به گونه ای که می توان آنها را در خصوص موقعیت هایی متفاوت یا خاستگاه های مستقیم آنها تعمیم داد و اعمال کرد. تاریخ تعلیم و تربیت نشان میدهد که از دیر باز دست کم در باره ای از تمدنها، مثل تمدن یونان باستان، تمدن اسلامی، یا تمدن جدید در عصر صنعتی و فرا صنعتی فعالیتهای عملی تعلیم و تربیت در چارچوب آموزه های نظری خاصی صورت گرفته که اهل فن آن را نظریه تعلیم و تربیت نامیده اند. نظریه های تعلیم و تربیت زمینه های فعالیتهای عملی تعلیم و تربیت را فراهم می کنند، و به فرایند تعلیم و تربیت نظم و انسجام و جهت می بخشند. افزون بر این، نظریه تربیتی تا حدودی نوع منش

1 القزایی، خلیلی (۱۳۹۸) فلسفه تعلیم و تربیت و آرای تربیتی. تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز، ص 56.

2. همان.

Olsen, B. (2011). "I am large, I contain multitudes": Teacher identity as a useful frame for 3 research, practice, and diversity in teacher education. Lanham, MA: Littlefield.

شخصیت و صفاتی را که متعلمان باید دارا باشند و نیز نوع دانش و بینشی که شایسته است فراگیرند تا حدودی مشخص می‌کند.^۱

2. مفهوم شناسی معلم

ماهیت معلمی، دانش و مهارت حرفه‌ای است، اما در دنیای امروز، شغل معلمی را به‌منزلهٔ یک حرفه سرآمد می‌شناسند. معلم باید دارای مهارت‌های خاصی باشد که از جمله مهم‌ترین آن مهارت‌ها در کلاس درس مشخص می‌شود. در کارورزی بخشی مهمی از حرفه‌ای معلمی شکل می‌گیرد و به علت کارورزی، سرآمد برنامه‌های تربیت معلم است و اجرای آن را مهم‌ترین کارهای دانشگاه فرهنگیان محسوب می‌شود. در تمدن اسلامی رسالت معلم بسیار مهم و جدی است و سفارش‌های زیادی در رابطه با ویژگی‌های اخلاقی، جایگاه بالای معلم، خطیر بودن وظیفه‌ی معلم شده است و در احادیث و روایات بسیار به این مقولات پرداخته شده است. طبق آیات و روایات و در دیدگاه دانشمندان اسلام حرفه معلم به عنوان الگوی اخلاق و انسانیت در حیطه آموزش بیان شده است. معلم به علت اینکه ارتباط مستقیم و نزدیکی با شاگردان ایجاد می‌کند نقشی خاص و منحصر به فرد در جریان آموزش دارد، معلم فقط آموزگاری برای منتقل کردن معلومات علمی و دانشی خود نیست، بلکه الگویی مهم و تأثیرگذاری هست که نمی‌تواند نسبت به اصول اخلاقی خود بی‌تفاوت باشد، چون محدوده‌ی اخلاقیاتش فراتر از خود اوست و از همین رو اخلاق و کردار و رفتار معلم بیشتر از سخنانش بر شاگردان تأثیر دارد. در بسیاری از مواقع شاگردان شخصیت‌پذیری نقش خود معلم را بسیار مؤثرتر از سخنانش می‌دانند.^۲

نظام تعلیم و تربیت هر کشوری، وابسته به تربیت معلم شایسته و لایق است. نبود معلم لایق، سبب گمراهی نظام تعلیم و تربیت می‌شود و زمینه‌های ناکارآمدی و افول آن جامعه را شامل می‌شود. تربیت معلم در هر جامعه از نیازهای مهم و اصلی آن جامعه هست. جامعه‌ای که بر احکام دین بنا شده است، تربیت معلم آن هم باید بر همین احکام صورت گیرد.^۳

1 قهرمانی فرد، کامیار، عباس زاده میر محمد (۱۳۹۷)، «طراحی و اعتبار بخشی مدل بومی استانداردهای حرفه‌ای معلمان دوره دوم متوسطه مطالعه‌ی آمیخته با جنبه‌های کیفی و کاربرد تکنیک دلفی»، مجله مطالعات آموزش و آموزشگاهی دوره چهارم، شماره ۲، صص ۱۱۸-۱۳۱.

2 توکلی، یاسین. 1397. «تربیت معلم تراز نظام جمهوری اسلامی ایران براساس آموزه‌های قرآن کریم»، توسعه حرفه‌ای معلم، 3 (2)، 75 - 89. ص 14.

3. همان.

3. آسیب شناسی سواد تربیتی معلم در جهت کسب شایستگی های حرفه ای معنوی، اخلاقی و عاطفی

حسن معاشرت از دیدگاه اسلام دارای اهمیت فراوانی است. یکی از مهمترین و ضروری ترین مباحث مورد نیاز در بحث اخلاق به طور کلی و در اخلاق اجتماعی در بعد آداب معاشرت به طور خاص در زندگی روزمره در بین مردم شناخت آسیب و چالش ها با هدف برطرف نمودن ضعف این زمینه و شرایط را برای بهبود و ارتقا مهیا کردن آن است. متأسفانه در ظهور و بروز این آسیبها و چالشها که در زیر به آنها اشاره شود در زندگی اجتماعی روزمره مردم و در برخی از کارکنان نهادها و ارگانهای مختلف از جمله نظام آموزش و پرورش نمایان می شود. به طور کلی می توان انواع آسیب ها و چالش متداول را چنین برشمرد:

3-1. تجسس بی مورد در امور خصوصی والدین و دانش آموزان

امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از وظایف شهروندی و معاشرت اجتماعی مسلمانان فریضه ای مربوط به حیات اجتماعی است و نه زندگی خصوصی و فردی دیگران. نهایت جهل و گناه است که برای امر به معروف و نهی از منکر، خود انسان مرتکب منکرات و آسیب هایی همچون تجسس بی مورد در مورد خانواده ها همسایگان همکاران و دوستان و انتشار این مورد در بین مردم و بزرگ جلوه دادن که خود سبب قطع ارتباطات و آسیب های اجتماعی و روانی و حتی بی آبرویی برای افراد می شود و در اینجا معروف را باز گذاریم. دین مبین اسلام نه تنها به انسان اجازه تجسس بی مورد در امور خصوصی و شخصی افراد و مسلمانان را نداده بلکه توصیه های فراوانی در قرآن کریم به پرده پوشی و در اسرار و امور فردی مسلمانان و کمک به حل مشکلات و ابتلات نموده است. تجسس و دخالت نکردن بی جا در امور و حریم خصوصی زندگی دیگران بویژه معلمان در ارتباط با والدین، دانش آموزان و همکاران در همه سطوح و رده ها با هدف حفظ آبروی دیگران، حفظ کرامت، اصالت و مقابله با تحجر، خصومت و توطئه بسیار مهم میباشد و باعث رعایت آداب و نحوه معاشرت صحیح در برخورد با مردم خواهد شد. حضرت امام علی (ع) می فرمایند: اگر مسلمانانی گناهی که کرده بزرگ نیست و گناهی است خرد، بلکه جرئت او را بر زشتی مردمان گفتن و عیب جویی او گناهی بزرگتر باید شمرد.¹

3-2. شایعه پراکنی

¹ نهج البلاغه، خطبه ۱۴۰

شایعه پراکنی از مصادیق دروغ است. حتی اگر انسان انگیزه نا پسندی از نقل شایعه نداشته باشد. بنابراین لازم است در معاشرت و اخلاق معاشرتی خود با دیگران، پس از نقل هر خبر و حادثه ای در درستی و صحت حقیقی آن تحقیق کرده و پس از اطمینان کامل به درستی آن به نقل آن دست بزنیم.^۱

پیامبر اکرم (ص) در توصیه خود به ابوذر غفاری فرمودند: ای ابوذر را برای دروغگو بودن هر فرد همین را بس که هر چه را می شنود، بازگو نماید.^۲ در مورد برخی از روابط جمعی و نحوه معاشرت ها در بین مردم، متأسفانه گاهی شاهد شایعه پراکنی های متعددی هستیم و برخی چنان مسئله را بزرگ و خطرناک جلوه می دهند که انگار نباید فعالیت های زندگی روزمره در جامعه انجام گیرد و بالعکس برخی در معاشرت ها چنان مسائل را کم خطر و یا حتی بی خطر و مسخره جلوه می کنند که انگار هیچ اتفاقی صورت نگرفته است. این دو جنبه منجر به دیدگاه های اشتباه در محیط کار و در جامعه برای معلمان بویژه در حوزه های تربیتی در سطوح مختلف خواهد شد. عدم شایعه پراکنی در جامعه و محیط کار توسط معلمان با هدف حفظ آرامش در جامعه و گسترش صداقت و راستگویی و مقابله با خبرهای دروغ و وارونه نشان دادن واقعیات از اهمیت بسزایی در صداقت در معاشرت ها و بهبود و ارتقای اخلاق اجتماعی در محیط تربیتی مدارس و در ارتباط با والدین دانش آموزان و همکاران آنان دارد.

3-3. افشای اسرار والدین و دانش آموزان

متأسفانه در معاشرت ها شاهد هستیم در برخی موارد، اسرار و رازها در بین دیگر هم نشینان حفظ نمی شود و در مواقع و مکان هایی یا با قصد و نیت عمدی و یا سهوی اسرار لو رفته و بروز دشمنی، کینه، تهمت، تمسخر و باعث از بین رفتن شرف و آبروی افراد می شود. عدم افشای عمدی و یا سهوی دیگران با هدف وفای به عهد راز داری و امانت داری بویژه برای معلمان در برخورد با والدین، دانش آموزان و همکاران از اهمیت زیادی در بهبود و ارتقای اخلاق اجتماعی و روابط گروهی برخوردار است.^۴ عدم رعایت اعتدال ورزی در روابط دوستی و هم نشینی عاقلانه و مطلوب با والدین و دانش آموزان یکی از نکات اصلی در زمینه روابط بین دوستان و معاشرتهای اجتماعی در بین مردم که باید توسط معلم رعایت شود، حد ننگ داشتن و مرزبندی روابط و دوستی با دیگران است. رعایت حد و مرز دوستی، مروت و اعتدال گرایی در این زمینه و جلوگیری از افراط و تفریط در روابط خود

^۱ مصباح یزدی، محمد تقی، ۱۳۷۶، «ره توشه»، قم: موسسه امام خمینی (ره)، ص 321

^۲ مجلسی، «بحار الانوار»، ج ۷۴ باب ۸۵۴

با والدین، دانش آموزان، همکاران و دیگر آحاد مردم از نمودهای اخلاق معاشرت است که باید یک معلم توجه نماید.

حضرت امام علی (ع) می فرمایند: دوستت را چندان دوست مدارا مبدا که روزی دشمن شود و دشمنت را چندان کینه موز که بود روزی دوستت گردد و اعتدال را رعایت بنما.^۱

در مورد بهبود و ارتقای اخلاق اجتماعی معلمان با والدین دانش آموزان، همکاران و دیگر مردم، باید اعتدال در دوستی و معاشرت با افراد صالح و معتمد را مد نظر قرار داد و تمامی اسرار را بیهوده فاش نکرد و آبروی افراد را بیهوده خراب نکرد و حد دوستی و روابط را رعایت نمود. در غیر این صورت، متاسفانه شاهد هستیم که افراد در روابطشان با هم هیچگونه مرزی قائل نیستند و این امر منجر به تجسس و کسب اطلاعات بی مورد افراد از زندگی خصوصی از هم میشود که آثار زیان بار اجتماعی دیگری را به دنبال دارد.^۲

3-4. سوء استفاده ابزاری و فرصت طلبی از اولیاء و دانش آموزان

باید دقت داشت که در روابط جمعی و معاشرت های معلمان با دیگران به رعایت این نکته از اخلاق اجتماعی در حوزه معاشرت اهتمام ورزید که نباید معاشرت با دیگران را به عنوان پل و ابزاری برای رسیدن به خواسته ای فردی و شخصی، غیر شرعی و غیر قانونی خود قرار داد. بلکه یکی از مهم ترین شرایط پایداری و اصول معاشرت ها، رعایت انصاف در حق و حقوق دیگران است. عدم سوء استفاده ابزاری و فرصت طلبی از دیگران در محیط کار با هدف حفظ رعایت احترام به حق و حقوق و حریم دیگران بویژه والدین، دانش آموزان و همکاران و جلوگیری از بد خواهی انحصارگرایی نفوذ سلطه و تهدید، نقش مهمی در بهبود و ارتقای اخلاق اجتماعی در حوزه معاشرت معلمان دارند.

حضرت امام علی (ع) در سفارش خود به حضرت امام حسن (ع) می فرمایند: حق برادرت را به اعتماد دوستی (معاشرت) که با او داری ضایع مگردان، زیرا کسی که حق او را ضایع کنی (سوء استفاده کنی) دیگر برادر تو نخواهد بود.^۳

^۱ نهج البلاغه، حکمت ۲۶۸، ص ۴۱۰

^۲ میرزایی، مهدی، «بررسی شایستگی های معنوی و اخلاقی معلم در جهت رشد سواد تربیتی با مروری بر فصل دوم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، دو فصلنامه سواد تربیتی معلم، دوره ۱، شماره ۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، ص ۱۶۱.

^۳ نهج البلاغه، نامه ۳۱، ص ۳۰۶.

4. تأثیر شایستگی های اخلاقی در سواد تربیتی معلم

معلمان با تحقق اهداف نظام آموزشی، مأموریت مهمی در ارتقا کیفیت نیروی انسانی واجد شرایط در محیط کلاس درس به عهده می گیرند. وظیفه اصلی معلمان ایجاد تغییر رفتار در دانش آموزان در راستای فرایند یادگیری و اهداف است. قابلیت تخصصی و دانشی معلمان در مورد شکل گیری آموزشی برای تأثیرات مورد انتظار بر دانش آموز، مبتنی بر رابطه معلم و دانش آموز است. روابط معلم با دانش آموز ممکن است به عوامل مختلفی مانند محیطی که مدرسه در آن واقع شده است، فرهنگ و جو حاکم بر مدرسه، برنامه آموزشی و تجهیزات و هم چنین ویژگی های معلم بستگی داشته باشد.^۱

اخلاق یکی از اساسی ترین نیازهای بشر می باشد. اخلاق در لغت جمع واژه خلق به معنی خوی هاست و اخلاقمند کردن انسانها راه صلاح و فلاح جامعه است. علم اخلاق، دانش بررسی و ارزشگذاری بر خویها و رفتار آدمی است؛ که رفتارهای آدمی بر مبنای دو اصل توارث و تربیت در افراد جامعه شکل میگیرد.^۲

اخلاق حرفه ای فرایند تفکر عقلانی بوده که هدف آن تعیین ارزشهای سازمان است. اصول اخلاق حرفه ای دارای باور و ارزشهای والایی است که رعایت آنها در رعایت هنجارهای اجتماعی بسیار نقشآفرین است و این مستلزم شناخت اولیه و بنیادین اصول مذکور است. در جامعه فاقد اخلاق حتی تجهیز افراد به علم و دانش جز پیچیده کردن و پیشرفته کردن مشکلات نتیجه ای نخواهد داشت.^۳

اخلاق حرفه ای مجموعه ای از اصول و استانداردهای سلوک بشری است که رفتار افراد و گروهها در یک ساختار حرفهای را تعیین می کند و مفهوم آن از علم اخلاق اتخاذ شده است. به عبارت دیگر، مجموعه قوانین اخلاقی که از ماهیت حرفه یا شغل به دست آمده، اخلاق حرفه ای نام دارد. آموزش، که خود یک فرایند ارتباطی است، برای ایجاد رابطه مثبت با دانش آموزان، معلم باید از رفتار خود آگاه باشد و پاسخگوی دانش آموزان در قبال این رفتار اخلاقی باشد. مطالعات بیانگر این است که رفتار اخلاقی معلمان یعنی این که آنها در فاصله مساوی با همه بایستند و اخلاقی رفتار کنند. آنها منصف، ثابت، بردبار، در ارتباطات قوی باشند، افراد را در اولویت قرار دهند و

Esteem and Agir, M. S. (2019). The Effect of Perceived Teacher Behaviors on Students' Self-1 Attitudes towards Learning, *Journal of Education and Learning*, 8(5): 203-218.

2 میکائیلی منیع، فرزانه، فرجی، اسرین. (۱۴۰۰). «ساخت و اعتباریابی مقیاسی برای سنجش دانش محتوای آموزشی دانشجو معلمان رشته آموزش ابتدایی»، مطالعات سیاستگذاری تربیت معلم، (۳) ۴: ۴۱-۷۱. ص 25.

3 ایمان، محمد تقی نوشادی، محمودرضا. (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کیفی»، فصلنامه پژوهش، ۳ (۲): ۱۵-۴۴، ص 22.

ارزش های حرفه ای را بالاتر از ارزش های شخصی تلقی کنند. در فرآیند آماده سازی معلمان برای زندگی حرفه ای، انتظار می رود که آنها نسبت به اصول اخلاقی حساسیت داشته باشند. در حقیقت، از آنجایی که معلمان باید به آنچه که در نگرش ها، رفتار و اجرای تدریس اثربخش مناسب و درست است، توجه کنند، و به همان اندازه باید در حرف هشان اصول اخلاقی را که به عنوان معیار در نگرش ها و رفتارها مطرح می شود، منعکس کنند.^۱

اصول حرفه ای و اخلاقی تعیین شده برای معلمان با عناوین اصول اخلاقی در روابط با دانش آموزان، اصول اخلاق حرفه ای، اصول اخلاقی در ارتباط با همکاران، اصول اخلاقی در روابط با والدین، اصول اخلاقی در روابط با مدیریت مدرسه و جامعه و ... مطرح می شود. شاخصه های اخلاقی برای ایجاد جو اخلاقی مدرسه، اتخاذ رفتار و ارزشهای اخلاقی دستیابی به اهداف مدرسه و تضمین ارتباطات سازمانی، ضروری است. رفتارهای حرفه معلمی که معلمان در حین انجام وظایف خود در مدارس به نمایش می گذارند را نمی توان متفاوت از مسئولیتهای اخلاقی دانست. یکی از الزامات اساسی معلمان برای بر عهده گرفتن این مسئولیت ایجاد و نظارت بر اصول اخلاق حرفه ای در آموزش است. به لطف اصول اخلاق حرفه ای، مرزهای رفتارهای مناسب و نامناسب معلم ترسیم شده و استانداردهای اساسی ایجاد می شود.^۲

رفتار و نگرش اخلاقی به معلمان این امکان را میدهد ارزشها را در سازمانها درک کنند و مهمترین عوامل را در بین آنها متمایز کنند تا از این اطلاعات برای تنظیم تفکر خود در راستای تلاش برای تعالی عملکرد استفاده کنند. در حقیقت، در راستای نهادینه سازی رفتارهای اخلاقی معلمان، باید آنها به قوانین و ساختارهای رسمی در قالب مؤلفه های، اخلاقی اسناد راهبردی برنامه های رویکرد مدار و کمیون های اخلاقی تبدیل شود.^۳

نگرش ها و رفتارهای اخلاقی معلمان تعهدات انجام شده ای هستند که با مجموعه ای از استانداردهای اخلاقی مطابقت دارند و به عنوان رفتارهای حرفه ای در محل کار تعریف می شوند. بهینه سازی عملکرد معلم یکی از گامهای اصلی در ایجاد ذهنیت آموزشی است که کمتر از ارزش واقعی آن مورد توجه قرار گرفته است، رفتار

¹ Sahin, F., & Yuksel. I. (2021). Meaning and Uniqueness of Ethics and Ethical Teacher Behaviors in the Teaching Profession, *inquiry in education*, 13(2): 1-17.

² Ozyıldırım, G., & Gumus, F. O. (2019). Relationship Between Classroom Management Beliefs and Ethical Sensitivity Levels of Prospective Elementary Mathematics Teachers, **Journal of Teacher Education and Educators**, 8(2): 131-155.

³ Lee, D. J., Grace, B. Y., Sirgy, M. J., Singhapakdi, A., & Lucianetti, L. (2018). The effects of explicit and implicit ethics institutionalization on employee life satisfaction and happiness: The mediating effects of employee experiences in work life and moderating effects of work-family life conflict, **Journal of Business Ethics**, 147(4): 855

معلمان مبتنی بر اخلاق شغلی یکی از عوامل کلیدی در محیط مدرسه و روند کلی آموزش و الگوسازی برای دانش آموزان بسیار حیاتی است. در نتیجه سطح بالایی از اخلاق در کار به شرایط حرفه ای معلمان و سایر مشاغل آموزشی مربوط می شود. یکی از دغدغه های معلمان در حرفه معلمی که به نوعی با رفتار اخلاقی آنها تداخل پیدا می کند، نحوه استفاده از دانش معلمی در آموزش دانش آموزان است. معلمانی که حساسیت اخلاقی دارند می توانند جنبه های عاطفی، جامعه شناختی و آموزشی فعالیت‌هایشان را تنظیم کنند. شناخت اصول اخلاقی و آگاهی از روند روند تصمیم گیری از مواردی است که در داشتن نیروهای توانمند و با اخلاق و مفید و موثر است، بدین صورت که پذیرفتن هر نقشی مسئولیتهایی دارد و انجام این مسئولیتها مستلزم رعایت بسیاری از جنبه های اخلاقی است.^۱

جایگاه سواد تربیتی موضوعی در توسعه ادراک و خودکارآمدی معلمان به عنوان مولفه ای تربیت شناسانه در حرفه معلمی معرفی شده است، که عملکرد اخلاقی معلمان در مدارس مانند مراقبت از دانش آموزان مشارکت جامعه شناسانه و همکاری ذینفعان آموزشی به ویژه والدین به ایجاد یک الگوی اخلاقی برای توسعه شناختی و دانشی معلمان منجر می شود. درک درست معلمان از واقعیات اجتماعی و فضای اخلاقی در زندگی آموزشی در نحوه ی تعیین رفتارهای درست یا نادرست آنها موثر است و عملکرد آنها را در نظام آموزشی تحت تاثیر قرار میدهد. اخلاق حرفه معلمی شامل نظارت آموزشی و اخلاق تدریس، رابطه متقابل درون مدرسه ای، هدایت گری آموزشی و رهبری مدارس می شود.^۲

قابلیت معلمان در این است که در زندگی آموزشی خود اصولی را که به صورت عینی تجربه کرده و ماحصل آن را در یادگیری با کیفیت دانش آموزان ملاحظه کرده اند، مورد تاکید قرار دهند. در واقع شناخت معلمان از آموزش و پرورش این است که اصول حقیقی اثبات شده را در موقعیتهای مختلف آموزشی به کار بگیرند. معلمان می بایست با کشف و استخراج عناصر اخلاق گرایانه آموزش، نسبت به شاخص سازی آنها برای ارزیابی نوع رفتارهای آموزشی در یک چارچوب ارزشی واقعی می پردازند، مشخص کردن استانداردهای آموزشی در فرایند یادگیری دانش آموزان رفتار معلمان را به سمتی سوق می دهد که به شفافیت بخشی رفتارهای خود بپردازند. سواد تربیتی معلم در این وضعیت تجربه ای است که متناسب با واقعیات یادگیری دانش آموزان در بطن آموزش

1 بزرگ، حمیده، (۱۳۹۸)، «حرکت از آن چه معلمان باید بدانند به آن چه می دانند»، ۱۳ (۷): ۵۳-۷۸، ص 22

2 معصومی نژاد، رضا، 1401، «شناسایی و تبیین مولفه های رفتار اخلاقی معلمان در فرایند آموزش با تاکید بر ابعاد دانش معلمی»، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، سال شانزدهم، شماره 32، ص 18

می‌داند و عملکرد معلمان نیز متأثر از حقایق مطلوب را شناسایی کرده و خود را پای بند به دانشی است که در قالب تعهد به اصول اولیه علمی واقعی توسط آنها صورت می‌پذیرد. به طور کلی دانش معلمی با توسعه قابلیت‌های معلمان در ابعاد مختلف حرفه‌ای، موقعیت اخلاق‌گرایانه آنها در راستای تعاملات آموزشی ارتقا می‌دهد، بدین صورت که رفتار معلمان زمانی صبغه اخلاقی به خود می‌گیرد که آنها در برخورد و کاربست دانش در محیط‌های آموزشی، ماهیت دانش مطلوب آموزشی و چگونگی دسترسی و خلق دانش جدید را کسب کرده باشند. اخلاق برای معلم می‌تواند سطح سواد تربیتی او را در ارتباطات و تعاملات اجتماعی و نحوه معاشرت خود با والدین، دانش آموزان همکاران و دیگر افراد در جامعه بهبود و ارتقاء دهد.^۱

5. تأثیر شایستگی‌های معنوی در سواد تربیتی معلم

معنویت از دیدگاه قرآن شامل مبانی اعتقادی، اخلاقی و عبادی است. بعد اعتقادی بر اصالت روح، اصالت فطرت، عالم غیب و شریعت استوار است. بعد اخلاقی بر حسن معاشرت، توکل، کسب علم، احسان، تواضع، ساده زیستی و پرهیزکاری استوار است و اما بعد عبادی بر انس با قرآن، نماز، نوافل و مستحبات و دعا مبتنی است. معنویت در مقابل لفظی است و در معنی روحانی در مقابل مادی و باطنی در مقابل ظاهری به کار می‌رود. معنویت شامل امور قدسی، غیبی، ارزش‌های اخلاقی، دین، عرفان و... است و هر نوع معنا بخشی در زندگی را شامل می‌شود و غفلت از آن گویی با خدا فراموشی گره خورده و هدف از آن دست‌یابی به نیروهای خارق العاده و تنها وضعیت‌های مطلوب روانی نیست، بلکه حقیقتی متعالی و فراتر از تمام نموده‌های هستی را ارائه می‌دهد و به هستی معنایی خاص می‌دهد. معنویت، انسان را شایسته و سزاوار رسیدن به قرب الهی می‌داند و او را بی‌واسطه در رابطه با خداوند در ارتباط با استعداد، تجلی اسماء و صفات الهی در انسان معرفی می‌کند. مفهوم معنویت در فرهنگ‌های مختلف بشری به صورت‌های مختلف و متفاوتی بیان شده است. در نگاه غربی، معنویت یعنی احساس وابستگی و در هم تنیدگی عمیق و به شدت شهودی بین انسان و جهان که در آن زندگی می‌کند. ولی در نگاه بومی و اسلامی، معنویت و معنوی‌حالتی نفسانی و ذومراتب است که در ارتباط با خدا یا امری متعالی در روان خودآگاه آدمی از طریق تعقل، جوشش درونی و عمل بیرونی بصورت آگاهانه و یا ناآگاهانه پدید آمده و بر شیوه نظر و عمل شخص تأثیر گذار است. به عبارتی دیگر می‌توان گفت: واژه عالم باطن و حقیقت، باطنی است

1 معصومی نژاد، رضا، 1401، «شناسایی و تبیین مولفه‌های رفتار اخلاقی معلمان در فرایند آموزش با تأکید بر ابعاد دانش معلمی»، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، سال شانزدهم، شماره 32، ص 18.

که به حیات طیبه و نور الهی گرایش دارد و به طور قطع در مورد تعلیم و تربیت، باعث افزایش سطح شناخت و سواد در نحوه تعلیم و تربیت مطلوب و طیبه مربی بر متری می شود.^۱

در نظام الهی، انسان ها می توانند تحول معنوی و اخلاقی در حوزه فردی و بویژه اجتماعی و در ارتباط با دیگران پیدا کنند. انسان مادی می تواند انسان معنوی، الهی و اخلاقی شود و آرزوهای مادی به آرزوهای والای انسانی و خدایی تبدیل می شوند. کسب معنویت و اخلاق، مایه هدف دار شدن زندگی می شود و زندگی انسانی را معنا می بخشد. آرمان های معنوی و اخلاقی جهت دار شده و برای انسان هویت معنوی و اخلاقی شکل می گیرد. معنویت و اخلاق موجب رسیدن به اهداف متعالی در زندگی فردی، اجتماعی هر انسانی در ارتباط با دیگران می شود. در این بین اهمیت و ضرورت این دو مسئله یعنی معنویت و اخلاق در معلم دو چندان است.^۲

رفتار اسلامی و الگو برداری معنوی و اخلاقی از آموزه های دینی و بهبود و ارتقای اصول و مبانی معنوی و اخلاق، بهترین مسیر برای رشد و تعالی افراد در جامعه و مقاومت در برابر و سوسه های شیطانی بویژه برای معلمان در همه ی سطوح است. گفتمان معنوی و اخلاقی هویت بخش است و می تواند مبنای گفتگو و تعامل و بهبود سبک نحوه ارتباط معلمان در آموزش و پرورش به عنوان نهادی مردمی باشد. پیگیری و اجرای سبک معنویت و اخلاقی گرایی می تواند در بُعد باور و بینش معنوی که منجر به یک گفتمان دینی و به عنوان زبان مشترک بین معلمان و والدین و دانش آموزان باشد، می انجامد. همچنین سلوک معنوی و اخلاقی موجب تثبیت و بالندگی خلیات و ملکات روحی و معنوی در معلمان هم می شود.^۳

گسترش معنویت و اخلاق گرایی در جهت بهبود سبک زندگی دینی و اخلاقی معلم می تواند عامل خود رهبری و علاقه و یک مشوق قوی برس انتقال فرهنگ معلم به جامعه یادگیرنده باشد. داشتن روحیه معنویت گرایی، اعتقادات، گرایش، نگرش مثبت می تواند عامل نظارتی قوی بر تعهد، عمل و اثربخشی نحوه تدریس و بهبود سطح سواد و دانش پداگوژی معلم در کلاس و مدرسه شود. فطرت پاک و اخلاق جویی، خودساختگی، خودآگاهی، پاکی و صداقت، خلوص و یکرنگی و تمسک به آموزه های دینی و سنت و سیره امامان معصوم (ع) از

1 میرزایی، مهدی، 1400، «بررسی شایستگی های معنوی و اخلاقی معلم در جهت رشد سواد تربیتی با مروری بر فصل دوم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، دو فصلنامه سواد تربیتی معلم، دوره 1، شماره 1، ص 162.

2 سلیمانی، محمد، 1399، «درآمدی بر پیش شرط های تحقق معنویت مورد انتظار در بیانیه گام دوم انقلاب»، کنفرانس ملی مولفه های تمدن ساز در بیانیه گام دوم انقلاب، ص 21.

3 میرزایی، مهدی، 1400، «بررسی شایستگی های معنوی و اخلاقی معلم در جهت رشد سواد تربیتی با مروری بر فصل دوم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، دو فصلنامه سواد تربیتی معلم، دوره 1، شماره 1، ص 162.

مولفه های اخلاق معلمی از منظر قرآن و حدیث اند. بر این اساس اخلاق معلمی و خود ساخته بودن معلمان و مربیان تربیتی، در اسلام اصلی لازم برای هدایت تعلیم و تربیت در مسیر مستقیم الهی است. معلم نمونه، معلمی معنوی و اخلاقی بر طبق آموزه های دینی و اسلامی است. اخلاق، تعهد و نفوذ معنوی از جمله شایستگی های بارز هر معلمی اند که باعث جذب و انجذاب دانش آموزان به سمت معلم می شوند. تقوا، اخلاص، رافت و مهربانی، گذشت، خودشناسی، افزایش روحیه معنوی و متوسل شدن به آموزه های دینی از جمله کارهای مهم برای تقویت نشاط، شادابی، انگیزه، کارایی و اثربخشی معلم و به طبع آن افزایش سطح سواد تربیتی او در ارتباط با دانش آموزان است.¹

در این بین بهبود و ارتقای معنویت و اخلاق در حوزه اخلاق اجتماعی در معلمان در همه رده ها به عنوان افرادی موثر، حساس و مردمی که بطور مستقیم در ارتباط با مردم از تمامی اقشار است از اهمیت زیادی در کارایی و اثربخشی و سالم سازی این نهاد اجتماعی، مردمی تعلیم و تربیت برخوردار است. در باب اهمیت و ضرورت کسب و ارتقای شایستگی های معنوی و اخلاقی معلمان در جهت رشد سطح سواد تربیتی او در این زمینه باید گفت: معلم می تواند علاوه بر دارا بودن روحیه معنویت گرایی در خود و متخلق بودن به اخلاق اسلامی، نقش برجسته ای در تربیت دینی و اخلاقی دانش آموزان بصورت شناخت آموزه های دینی و اخلاقی، تبدیل شناخت ها به باورهای قلبی و به کار بستن این باورها در رفتارهای فردی و اجتماعی دانش آموزان داشته باشد و معلم می تواند با تقویت روحیه حق گرایی، قدرت تفکر، قدرت تشخیص حق از باطل، الگودهی رفتاری اخلاقی و دینی و انتخاب شیوه ی مناسب در بیان آموزه های دینی و اخلاقی و پاسخ به شبهات، دانش آموزان را در راستای تربیت اخلاقی و دینی هدایت کند و در این راستا به طور قطع کسب و ارتقاء شایستگی های معنوی و اخلاقی معلم می توان سطح سواد تربیتی او را افزایش دهد. رشد شایستگی های معنوی و اخلاقی یک معلم خوب می تواند، سطح سواد تربیتی او را در حوزه معنوی و اخلاقی در مقابل دانش آموزانش که با هدف تربیت شایسته آنان همراه است را ارتقاء دهد و موجب دستیابی به اهداف تربیت اسلامی، تولید دانش، توسعه ارزشهای والای انسانی، اثربخشی و توسعه مفهوم خود و خود شناسی، رشد وجدان اخلاقی، ارتقای شاخص های تدریس متناسب با تربیت اسلامی،

1 کاظمی، محمود، بهرامی، بهرام، 1393، «مولفه های اخلاق معلمی از منظر قرآن و حدیث»، چهارمین همایش ملی اخلاق و آداب زندگی، ص 13.

اعتماد به نفس، درونی سازی و تقویت ارزشهای دینی، رشد شخصیت حرفه ای گرایي در تربیت و غلبه بر موانع و چالش ها در ارتباط با دانش آموزان شود.^۱

6. سواد تربیتی معلم در جهت شایستگی های عاطفی

مهارتهای معلم از مهمترین عوامل اثرگذار بر شایستگی تحصیلی و شایستگی اخلاقی دانش آموزان است. یکی از این مهارتها حمایت عاطفی معلم می باشد. حمایت عاطفی معلم به رفتارها نگرش ها و اعمال معلم شامل اهمیت دادن، احترام و نگرانی و علاقه به دانش آموزان، قدردانی، باز شناسی رفتار عادلانه، تشویق انتظارات بالا و گوش فرادادن است. مؤلفه های عاطفی حمایت معلم در محیط یادگیری روابط مثبت میان دانش آموز و معلم را افزایش می دهد. این روابط در رضایت دانش آموزان از مدرسه و مشارکت در فعالیتهای کلاسی سهمیم هستند. حمایت عاطفی معلم، تاثیرات معناداری بر رفتارهای یادگیری دانش آموزان جهت گیری هدف آنها انگیزش تحصیلی، عملکرد هیجانی، ارزشهای تحصیلی و پیشرفت تحصیلی آنها در محیط های یادگیری مختلف دارد. رفتار معلم یکی از مهمترین پیش بینی کننده های هیجانات دانش آموزان است. کاهش حمایت ادراک شده از جانب معلم در اوایل نوجوانی با کاهش علایق درونی و باورهای مربوط به ارزش فعالیتهای مدرسه مرتبط است.

پژوهش ها نشان داده اند که ادراک حمایت عاطفی از سوی معلم پیشبین خودپنداره دانش آموزان انگیزش دورنی برای انجام تکالیف، اشتیاق تلاش و رفتارهای کمک یابی است. در مطالعه ای که در مورد حمایت ادراک شده از والدین معلمان و همسالان انجام شد حمایت عاطفی معلم یک نقش منحصر به فرد در رابطه با علاقه ی دانش آموزان در کلاس و دنبال کردن اهداف برای پیروی از قوانین و هنجارهای کلاس داشت.^۲

ابعاد مختلفی در روابط حمایتی معلم و دانش آموز همچون حمایت عاطفی اطلاعاتی و ارزیابانه شناسایی شده است. با وجود این حمایت معلم در کلاس در دو دسته حمایت عاطفی و حمایت و سیله ای طبقه بندی می شود حمایت عاطفی به ادراک دانش آموزان از، اعتماد، صمیمیت، احترام روابط همدلانه و توجه از سوی معلم اشاره دارد و خود را در قالب ایجاد صمیمیت و همدلی رابطه ی دو ستانه تشویق، ارزش گذاری و توجه به دانش آموز

1 میرزایی، مهدی، 1400، «بررسی شایستگی های معنوی و اخلاقی معلم در جهت رشد سواد تربیتی با مروری بر فصل دوم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، دو فصلنامه سواد تربیتی معلم، دوره 1، شماره 1، ص 162.

² Huges, J. N; Wu, J. Y; Kwok, O.-M; Villarreal, V. & Johnson, A. Y. (2015). Indirect effects of child reports of teacher-student relationship on achievement. *Journal of Educational Psychology*, 104, 350-365.

نشان می دهد. در مقابل حمایت ابزاری تخصصی به معنای حمایت همه جانبه و کاربردی معلم از دانش آموز است. در حمایت علمی از سوی معلم، دانش آموزان چنین ادراک می کنند که مورد حمایت واقع شده اند و کمکهای عملی و مفید به آنها میشود. این نوع حمایت در قالب پرسش و پاسخ، وضوح بخشیدن به مطالب اصلاح و رفع اشکال گسترش دانش و الگوسازی به جهت درک و فهم حل مسئله خود را نشان میدهد این قبیل مهارتهای عملیاتی که ریشه در نظریه های مختلف انگیزشی دارد، به افزایش سطح پیامدهای عملکردی انگیزشی منجر می شود. به این صورت که چنانچه در کلاس معلم و دانش آموزان در روابط خود احساس کنند که نیازهای تعلق و وابستگی دوست داشتن به رسمیت شناختن شکوفا شدن و احترام آنها تأمین میشود نوعی جو مطلوب در کلاس به وجود می آید و چنین جوی است که زمینه ی انگیزش و پیشرفت فرد را فراهم می کند.^۱

نتیجه گیری

اصلی ترین مسأله در هر جامعه با هر دیدگاه و فرهنگ و با هر میزان رشد فکری و اجتماعی امر تعلیم و تربیت است و به تبع آن، معلمان و کسانی که عهده دار این مسؤولیت هستند از جایگاه ویژه ای برخوردارند، زیرا اینان به سبب پذیرفتن این وظیفه خطیر، ملزم به رعایت اصولی هستند تا بتوانند به هدف غایی که همانا برقراری تفاهم، کاهش اختلافات، تبادل عقاید و نهایتاً ایجاد وحدت اجتماعی است، دست یابند. از این روست که ویکتور هوگو، عقیده دارد «معلم چراغ روشن هر ملت است».

در دنیای رقابتی امروز، شاهد تغییرات متنوعی در نظام آموزشی هستیم. از آنجایی که تغییر امری اجتناب ناپذیر است، اهداف و مقاصد آموزش با توجه به نیاز، علایق و نیازهای فراگیران، جامعه یک ملت در حال تغییر است. اکنون مفهوم معلم نیز روز به روز در حال تغییر است. معلم در این دوران معاصر وظایف و مسؤولیت های زیادی دارد. علاوه بر داشتن صلاحیت های علمی و حرفه ای خوب، باید از سواد تربیتی بالایی برخوردار باشند. کیفیت هر نظام آموزشی در نهایت به کیفیت معلمان آن وابسته است و هیچ کشوری نمی تواند از معلمانش جلوتر رود. توجه به شایستگی های معلمان از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. داشتن سواد تربیتی به آن دلیل اهمیت دارد که تحول هر جامعه ای در گرو تحول در نظام تعلیم و تربیت آن جامعه است و این امر تنها زمانی میسر

1 احمدزاده، معصومه، 1394، «بررسی رابطه ی بین ادراک و انتظار دانش آموزان از جو روانی اجتماعی کلاس با پیشرفت تحصیلی و انگیزش تحصیلی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده ی روانشناسی و علوم تربیتی، ص 58.

خواهد شد که کارگزاران اصلی آن یعنی معلمان جامعه از شایستگیها و توانمندی های لازم برای تربیت نیروی انسانی مورد نیاز جامعه برخوردار باشند.

زندگی معلم یک مسئله مهم برای سیاست های آموزشی است چرا که آنها نیاز به سلامت اخلاقی، معنوی و عاطفی به منظور ارائه کار با کیفیت در آموزش و پرورش در جهت نسل آینده دارند. یکی از راهکارهای پیش رو جهت بهبود و وضعیت آموزشی در مدارس به عنوان نهادی تاثیر گذار در پیشرفت جامعه، توجه به سواد تربیتی معلمان است. نهاد پرورشی به معنای حرفه ای، بااخلاق و معنویت گرا به انواع مهارت های تربیتی نیاز دارد.

اخلاق و معنویت معلم مانند یک راهنما است که معلم را برای ارائه آموزش با کیفیت و تلقین ارزش های خوب در بین فراگیران تسهیل می کند. معلمان را آگاه می کند که نقش عمده ای در ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار دانش آموزان دارند. همچنین به معلمان کمک می کند تا حرفه خود را به عنوان معلم درک کنند. نقش آنها فقط این نیست که در مقابل دانش آموزان و همکاران خود برتر و مستبد شوند. اما پس از آن آنها نقش گسترده تر و معنی داری دارند. معلمی که از صلاحیت های اخلاقی و معنوی و عاطفی برخوردار باشد با محبت، مراقبت، محبت و تعهد با فراگیران رفتار خواهد کرد. علاوه بر آن، آنها همیشه اطمینان حاصل می کنند که از زاویه خود سهم خاصی دارند.

بنابراین ضروری است که معلمان در یک چرخه فرایندی از عملکردهای اخلاقی، آموزش های لازم را ببینند. بنابراین لازم است قابلیت های معلمان متناسب با دانش معلمی، توسعه یابد و این ذهنیت برای آنها ایجاد شود که فراهم کردن آموزش مطلوب برای دانش آموزان از طریق برخورداری معلمان از انواع رفتارهای اخلاقی است تا بتواند در ارتباط با هم و به صورت فراگیر و همه جانبه، فضای آموزشی امن تر و مطلوب تری را فراهم نماید. به طور کلی سواد تربیتی معلمی با توسعه قابلیت های معلمان در ابعاد مختلف حرفه ای، موقعیت اخلاق گرایانه و معنویت آنها در راستای تعاملات آموزشی ارتقا می دهد، بدین صورت که رفتار معلمان زمانی صبغه اخلاقی به خود می گیرد که آنها در برخورد و کاربست دانش در محیط های آموزشی، ماهیت دانش مطلوب آموزشی و چگونگی دسترسی و خلق دانش جدید را کسب کرده باشند.

فهرست منابع

- احمدزاده، معصومه، 1394، «بررسی رابطه ی بین ادراک و انتظار دانش آموزان از جو روانی اجتماعی کلاس با پیشرفت تحصیلی و انگیزش تحصیلی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده ی روانشناسی و علوم تربیتی.
- احمدی، علی اصغری (۱۳۹۶) اصول تربیت تهران: انجمن اولیا و مربیان.
- ایمان، محمد تقی نوشادی، محمودرضا. (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کیفی»، فصلنامه پژوهش، ۳ (۲): ۴۴-۱۵.
- بزرگ، حمیده، (۱۳۹۸)، «حرکت از آن چه معلمان باید بدانند به آن چه می دانند»، ۱۳ (۷): ۵۳-۷۸.
- توکلی، یاسین. 1397. «تربیت معلم تراز نظام جمهوری اسلامی ایران براساس آموزه‌های قرآن کریم»، توسعه حرفه ای معلم، 3 (2)، 75 - 89.
- سلیمانی، محمد، 1399، «درآمدی بر پیش شرط های تحقق معنویت مورد انتظار در بیانیه گام دوم انقلاب»، کنفرانس ملی مولفه های تمدن ساز در بیانیه گام دوم انقلاب.
- سلیمی، اسماعیل؛ مصطفائی علائی، مهناز و نجار باغسیاه، رسول (۱۳۹۵)، «هویت حرفه ای گذشته، حال، و آرمانی معلمان»، انتشارات سیما، دوره 6، شماره ۲، صص ۳۲۰-۳۰۳.
- سیف، علی اکبر (۱۳۹۳)، «روانشناسی تربیتی»، تهران: انتشارات پیام نور. شریعتمداری، علی (۱۳۹۵) اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: نشر امیرکبیر.
- طالب زاده، نوبریان، محسن، کاظمی، اکرم، موسوی، سیدحسین، 1391، «تاثیر میزان سواد و آگاهی بر نگرش تربیتی مادران»، مجله مطالعات، روانشناسی تربیتی، دوره 9، شماره 15.
- القرایی، خلیلی (۱۳۹۸) فلسفه تعلیم و تربیت و آرای تربیتی. تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز.
- قهرمانی فرد، کامیار، عباس زاده میر محمد (۱۳۹۷)، «طراحی و اعتبار بخشی مدل بومی استانداردهای حرفه ای معلمان دوره دوم متوسطه مطالعه ای آمیخته با جنبه های کیفی و کاربرد تکنیک دلفی»، مجله مطالعات آموزش و آموزشگاهی دوره چهارم، شماره ۲، صص ۱۳۱-۱۱۸.
- کاردان، علی محمد، اعرافی، علیرضا (۱۳۹۸)، «درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلامی»، تهران: انتشارات سمت.

- کاظمی، محمود، بهرامی، بهرام، ۱۳۹۳، «مولفه های اخلاق معلمی از منظر قرآن و حدیث»، چهارمین همایش ملی اخلاق و آداب زندگی، ص ۱۳
- مصباح یزدی، محمد تقی، ۱۳۷۶، «ره توشه»، قم: موسسه امام خمینی (ره).
- معصومی نژاد، رضا، ۱۴۰۱، «شنا سایی و تبیین مولفه های رفتار اخلاقی معلمان در فرایند آموزش با تاکید بر ابعاد دانش معلمی»، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، سال شانزدهم، شماره ۳۲.
- منادی، مرتضی، ۱۳۹۰، «جامعه شناسی آموزش و پرورش»، انتشارات آوای نور، تهران.
- میرزایی، مهدی، ۱۴۰۰، «بررسی شایستگی های معنوی و اخلاقی معلم در جهت رشد سواد تربیتی با مروری بر فصل دوم بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، دو فصلنامه سواد تربیتی معلم، دوره ۱، شماره ۱.
- میکائیلی منیع، فرزانه. فرجی، اسرین. (۱۴۰۰). «ساخت و اعتباریابی مقیاسی برای سنجش دانش محتوای آموزشگری دانشجو معلمان رشته آموزش ابتدایی»، مطالعات سیاستگذاری تربیت معلم، (۳) ۴: ۷۱-۴۱.

- Olsen, B. (2011). "I am large, I contain multitudes": Teacher identity as a useful frame for research, practice, and diversity in teacher education. Lanham, MA: Littlefield.
- Agir, M. S. (2019). The Effect of Perceived Teacher Behaviors on Students' Self- Esteem and Attitudes towards Learning, Journal of Education and Learning, 8(5): .218-203
- Sahin, F., & Yuksel. I. (2021). Meaning and Uniqueness of Ethics and Ethical Teacher Behaviors in the Teaching Profession, inquiry in education, 13(2): -1 .17
- Ozyildirim, G., & Gumus, F. O. (2019). Relationship Between Classroom Management Beliefs and Ethical Sensitivity Levels of Prospective Elementary Math-ematics Teachers, Journal of Teacher Education and Educators, 8(2):.155-131
- Lee, D. J., Grace, B. Y., Sirgy, M. J., Singhapakdi, A., & Lucianetti, L. (2018). The effects of explicit and implicit ethics institutionalization on employee life

satisfaction and happiness: The mediating effects of employee experiences in work life and moderating effects of work-family life conflict, *Journal of Business Ethics*, 147(4): 855

- Street Day, 2018, The right to literacy and cultural change: Zulu adolescents in post-apartheid rural South Africa, *Cognitive Development*, January-March.
- Huges, J. N; Wu, J. Y; Kwok, O.-M; Villarreal, V. & Johnson, A. Y. (2015). Indirect effects of child reports of teacher-student relationship on achievement. *Journal of Educational Psychology*, 104, 350-365